

ПРЕДШКОЛСКО ВАСПИТАЊЕ

Мр Мирјана Николић
Висока школа струковних студија
за образовање васпитача
Сремска Митровица

UDK-37.02(37.037)
Изворни научни рад
НВ.LVIII 2.2009.
Примљен: 23. I 2009.

ДЕТЕРМИНАНТЕ ВАСПИТЉИВОСТИ СИНТАКСИЧКЕ СВЕСТИ

Овај рад приказује сегмент истраживања васпитљивости синтаксичке свести који има за циљ да утврди да ли детерминанте – пол, интелигенција и дужина похађања предшколске установе – доприносе разликама у способности увежбавања ове метајезичке способности. У Установи за предшколско образовање и васпитање деце „Бамби“ у Лозници 200 деце узраста 6-7 година подељено је у две уједначене групе, експерименталну и контролну, и у иницијалном мерењу испитано експерименталним задацима за утврђивање развијености синтаксичке свести, које је конструисао аутор истраживања и на основу кога су дефинисане варијабле синтаксичке свести. Експериментална група је 10 дана увежбавана у способности синтаксичке свести, након чега је извршено финално мерење обе групе. Интелигенција деце утврђена је тестом за мерење дечије интелигенције – Ревиск. Значајно побољшање код деце више интелигенције у односу на децу ниже интелигенције, девојчица у односу на дечаке и деце која су више година похађала целодневни боравак и у оквиру њега предшколски програм у односу на децу која су похађала само припремни предшколски програм утврђено је на неким варијаблама на којима је регистрован ефекат вежбе. Систем вежби за подстицање развоја синтаксичке свести требало би разрадити и систематски спроводити у току припремног предшколског програма у складу са разликама деце по полу и интелигенцији.

Кључнереци: синтаксичка свест, иницијално и финално мерење, детерминанте васпитљивости, систематско увежбавање, припремни предшколски програм

DETERMINANTS OF SYNTACTIC AWARENESS EDUCABILITY

The paper presents a segment of the research on syntactic awareness educability aimed at establishing whether the determinants - sex, intelligence, and the length of preschool attendance - have impact on the differences in the capability of children to acquire this meta-linguistic ability. In the preschool institution "Bambi" in Loznica, 200 children aged 6-7 were divided in two equal groups, an experimental and a control group. For initial measurement we used special experimental tasks for determining the level of the development of syntactic awareness devised by the author of the research. The results served to define the variables of syntactic awareness. Then the experimental group received a 10-days training in raising syntactic awareness, after which final measurement of both groups was performed. The intelligence of children was measured by the Revisk test for measuring child intelligence. A significant improvement among children of higher intelligence in relation to children of lower intelligence, girls in relation to boys, and children who had attended kindergarten and preschool programmes for several years in relation to the children who attended only the preschool programme (one year) was found for some variables on which the effect of the training was registered.

The system of exercises for developing syntactic awareness should be further elaborated and systematically conducted during the preparatory preschool programme considering the differences between children regarding sex and intelligence.

Keywords: *syntactic awareness, initial and final measurement, educability determinants, systematic training, preparatory preschool programme.*

ДЕТЕРМИНАНТЫ ПРИВИВАНИЯ/ПРИВИВКИ СИНТАКСИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ

Резюме *В данной статье излагается сегмент исследования формирования синтаксического сознания, проведенного в целях показа, способствуют ли детерминанты - пол, интеллект и срок пребывания в дошкольных учреждениях - появлению разницы в приобретении данной метаязыковой способности. Исследование проведено в учреждении дошкольного воспитания и образования детей "Бамби" в Лознице, на примере 200 испытуемых возраста 6-7 лет, составляющих экспериментальную и контрольную группы. В инициальном исследовании были использованы экспериментальные задания для определения развитости синтаксического сознания, составленные автором исследования, на основании которых определены переменные синтаксического сознания. В течении 10 дней экспериментальная группа решала задания по развитию способности синтаксического сознания, а затем было проведено финальное измерение обеих групп. Интеллект детей определен с помощью теста для измерения детского интеллекта - Ревиск. Обнаружено значительное улучшение у детей с более высоким уровнем интеллекта по сравнению с детьми с более низким уровнем интеллекта, у девочек по сравнению с мальчиками, у детей, которые несколько лет ходили в детские сады и которые прошли дошкольную программу, по сравнению с теми, которые прошли только дошкольную подготовительную программу. Необходимо разработать и систематически применять систему упражнений для развития синтаксического сознания в течении подготовительного дошкольного обучения, учитывая половую и интеллектуальную разницу.*

Ключевые слова: *синтаксическое сознание, первоначальное и финальное измерение, детерминанты развития, систематические упражнения, подготовительная дошкольная программа.*

Увод

Разумевање и продуковање језичких порука у ситуацијама вербалне комуникације може се посматрати као природни начин употребе језика и неки аутори га називају примарном језичком компетенцијом. Овај аспект говорног развоја не подразумева истовремено појављивање свесности о језику самом. Могућност свесног усмеравања пажње на феномене језичког система посматра се у психолошкој и психолингвистичкој литератури као посебан аспект у развоју језика – метајезичка свест, и одређује се као појава да се језички систем не користи само за разумевање и продукцију исказа, већ да се његова структура и правила, односно он сам узима као објект

мишљења. Према схватању Танмера, Прата и Херимана (Tunmer, Pratt & Herriman, 1984), постоје четири типа или вида метајезичких способности: фонемска свест, свест о речима, прагматичка свест и синтаксичка свест.

Одређење синтаксичке свести

По мишљењу Танмера и Грива (Tunmer & Grieve, 1984), *синтаксичка свест* представља способност усмеравања пажње на унутрашњу, граматичку структуру реченице, а по схватању Гомберта (Gombert, 1992) и успостављање намерне контроле над употребом граматичких правила. Блекмор, Прат и Дјусбари (Blackmore, Pratt & Dewsbury, 1995) синтаксичку свест дефинишу и као могућност усмеравања мишљења на синтаксичке структуре језика и способност да се те структуре посматрају одвојено од значења које се језиком преноси. Померање пажње са садржаја реченице на њен формални аспект је суштинска одлика синтаксичке свести.

Истраживачке процедуре

У свету, као и у нас, до сада није стандардизован инструмент за мерење синтаксичке свести. Језички материјал у истраживањима у свету био је разнородан и знатно зависан од језика у коме се спроводи истраживање, а критеријуми оцењивања арбитрарни. Неки аутори су користили различите типове императивних реченица (Gleitman & all., 1972; De Villiers & De Villiers, 1972), у другим истраживањима материјал је састављен од простих декларативних реченица у форми: субјекат-глагол-објекат и реченица исте природе, али у инверзији, форме: објекат-глагол-субјекат, некоректне употребе термина *some* и *any* и прелазних и непрелазних глагола (Nakes, 1980). У експерименту који је спровела Биалисток (Bialystok, 1986), вербални материјал састојао се од: реченица које су биле граматички и семантички правилне (ГС), реченица које су биле аграматичне али семантички правилне (гС); реченица које су биле граматички правилне, али семантички неправилне (Гс); реченица које су биле и граматички и семантички неправилне (гс). Другачији и оригиналан начин испитивања синтаксичке свести, технику процене синонимије парова реченица, у својој студији употребио је Хејкс (Nakes, 1980). У задатку синонимије испитаницима се презентује пар реченица за које треба проценити да ли су синонимне или несинонимне, односно да ли су истог или различитог значења. Парови исказа с истим значењем (синонимни парови) конципирају се тако да се исти семантички садржај преноси кроз различите граматичке форме. За разлику од тога, код процене парова реченица са различитим значењем, суд о (не) синонимичности исказа може бити донет једноставним усмеравањем пажње

на семантички садржај овог исказа, без разматрања њихових формалних карактеристика. Успех који испитаници покажу у процени синонимије парова истозначних исказа представља индикатор синтаксичке свести, то јест, показатељ њиховог увида да граматичка форма може бити варирана без последица по значење.

Истраживање повезаности синтаксичке свести и усвајања читања како у свету (Tunmer & Bowey, 1984), тако и у нас (Коцопељић, 2008) даје значајне резултате за педагошку праксу. Виши нивои развоја синтаксичке свести доприносе бољем савладавању читања и разумевања прочитаног.

Предмет и циљ нашег истраживања

Циљ истраживања васпитљивости синтаксичке свести (Васић, 2005) био је да се утврди да ли је могуће у предшколском периоду, систематским увежбавањем подстицати развој синтаксичке свести и да ли интелигенција, пол и дужина похађања предшколске установе утичу тако да код деце буду различите способности увежбавања, што је предмет овог рада. Претпоставка је да ће се веће побољшање јавити код девојчица, затим деце више интелигенције и деце која су више година похађала предшколску установу.

Узорак

Узорак истраживања је чинило 200 деце старијег предшколског узраста која су похађала Установу за предшколско образовање и васпитање деце „Бамби“ у Лозници, подељених у две уједначене групе – по стотину деце у свакој. Просечан узраст испитаника експерименталне и контролне групе износио је шест година и девет месеци, просечно постигнуће на тесту за мерење дечије интелигенције *Ревиск* (Biro, 1997) за обе групе износи 113 кад је у питању тотални квоцијент, а 112, односно 117 за вербалну и манипулативну скалу. По Векслеру (Weksler, према Биро, 1997), испитаници спадају у категорију бистри–нормални. Обе групе су мешовите полне структуре – експериментална група обухвата 49 девојчица и 51 дечака, а контролна 50 девојчица и 50 дечака.

Поступак и коришћени инструменти

У овом раду спроведено је индивидуално испитивање тест-ретест експерименталном методом са паралелним групама. Први део истраживања спроведен је маја месеца 2002. године у Предшколској установи „Бамби“ у Лозници на 100 деце старијег предшколског узраста. Тестирање

интелигенције извршено је *Ревиск*-ом (Биро, 1997), а утврђивање развоја синтаксичке свести листом експерименталних задатака у две форме које је конструисао аутор истраживања по угледу на сегменте језичког материјала из неких истраживања спроведених у свету (Gleitman, 1972; De Villiers & De Villiers, 1972; Nakes 1980; Bialystok, 1986). Учињен је покушај да се задаци прилагоде српском језику, а додате су и неке граматичке категорије (време, род и број) које су сматране карактеристичним за језичко подручје у коме се спроводи истраживање.¹ Прву врсту језичког материјала чини пет категорија – императив, ред речи, време, род и број, а свака од категорија садржи по 10 реченица у којима је вариран фактор граматичке и семантичке (не)правилности. Другу врсту језичког материјала чини осам реченица у које су укључени глаголи који иза себе захтевају или не захтевају објекат. И у овој врсти вариран је фактор граматичке и семантичке (не)правилности. Трећа врста језичког материјала укључује два сета просторних и временских синонимних и несинонимних парова реченица, по угледу на истраживања Хејкса (Nakes, 1980). Половини испитаника задата је прва форма експерименталних задатака, а половици друга форма. Тестирање интелигенције трајало је у просеку 50 минута, а испитивање развоја синтаксичке свести 30 минута. Такође је утврђена и дужина похађања предшколске установе. Испитаници су након тога вежбали задатке за подстицање развоја синтаксичке свести 10 дана. Задаци су били осмишљени тако да кроз игру и задатке које реализују за то обучени васпитачи деца вежбају правилну употребу императива и реда речи у реченици, времена, рода и броја, што одговара првој врсти језичких задатака. Аналогно другој врсти језичких задатака – реченице које (не)захтевају иза себе објекат, деца су увежбавана да препознају када је нужно да реченица има објекат, а када не. Пошто је трећа врста језичког материјала укључивала синонимне и несинонимне парове временских и просторних реченица, деца су увежбавала временске одреднице пре и после и просторне одреднице иза и испред и њихова значења. Свака од језичких способности које су уврштене у листу експерименталних задатака вежбана је у две етапе, 20-30 минута дневно. Финално мерење вршено је другом формом задатака у односу на иницијално мерење, чиме је учињен покушај да се контролише фактор експерименталних задатака.

Други део истраживања обављен је у истом периоду наредне (2003) године, у истој предшколској установи, на узорку деце који је по свим реле-

¹ Обе форме листе експерименталних задатака за испитивање синтаксичке свести и систем вежби за подстицање развоја синтаксичке свести налазе се у прилогу магистарске тезе, Васић (2005): *Васпитљивост синтаксичке свести, одбрањене на Филозофском факултету у Новом Саду.*

вантним варијаблама уједначен са претходним. Примењен је исти поступак и мерни инструменти, само што је вежбање контролне групе изостало.

Истраживачка процедура заснована је на ситуацији лутка–игре, како би се задатак процене граматичке прихватљивости реченице учинио ближим и разумљивијим деци испитиваног узраста. Детету се најпре представља једна гињол-лутка дечака коју анимира испитивач и позајмљује јој глас. Затим се каже детету да је ова лутка-дечак таква да често воли да се нашали па некада говори правилно, као што сви ми говоримо, а некада неправилно. Детету се онда даје пример: *Ми поклони авион!* и каже му се следеће: „Ако је дечак ово правилно изговорио ти треба да кажеш да је ТАЧНО, а ако се шалио да кажеш да је НЕТАЧНО.“ Ако се дете приликом суђења о прихватљивости примера руководи искуственим фактором и каже да је то немогуће јер *авион не може да се поклони*, испитивач му објашњава да не треба да се обазире ако дечак каже нешто што није уобичајено, већ да реагује само ако то не изговори правилно. Када дете процени да је нека реченица нетачна, од њега се даље тражи да лоцира грешку, затим да објасни грешку и да исправи реченицу у граматички правилну.

У односу на другу врсту језичког материјала, истраживач је испитаницима давао објашњење да ће лутка некада „изговарати“ све што треба да се каже да би реченица била правилна, а некада неће.

Истраживачка техника се и у погледу треће врсте језичког материјала заснивала на ситуацији лутка–игре. Детету се представљају две лутке – пас и мачка. Затим му се каже да пас и мачка воле да се играју тако што прво пас нешто каже, а онда исто то каже мачка, али на други начин. Детету се даје пример (Пас: *Комарци су изуједали Јелену*; Мачка: *Јелена је изуједана од комараца*). Од детета се тражи да утврди да ли пас и мачка причају о нечему што је исто или различито. Након тога им се нуди пример несинонимичних исказа (Пас: *Школа је наградила ученика*; Ученик *је наградио школу*). Ако дете утврди да пас и мачка не причају о истом, даље се тражи да објасни на основу чега је то утврдило. Пошто искуство показује да нека деца умеју да процене да реченице не говоре о истој ствари на основу семантике, а не граматике (на пример: *Није исто, јер ученик не може да награди школу*.) други део задатка, који није коришћен у истраживањима Хејкса (Hakes, 1980), сматра се оправданим јер јасно указује на критеријум суђења. Детету се по истом принципу презентују реченички парови темпоралних и спацијалних реченица са захтевом да процени (не)синонимичност и да објашњење.

На основу резултата теста за мерење дечје интелигенције *Ревиск*, регистрован је вербални скор интелигенције (VIQ), манипулативни скор (MIQ) и тотални скор (TIQ).

Дужина похађања предшколске установе била је подељена у две категорије: деца која су више година ишла у целодневни боравак у оквиру кога су похађали припремни предшколски програм и деца која су похађала само припремни предшколски програм, четири сата дневно.

Поступак оцењивања и обраде података

Синтаксичка свест операционално је дефинисана кроз више компонента. Свест о граматичкој структури реченице подразумева способност суђења о граматички правилним реченицама, односно неправилним реченицама, затим способност лоцирања грешке у граматички неправилним реченицама, способност објашњења (разумевања) грешке и способност исправке граматички неправилних реченица у граматички правилне. Ова четири аспекта синтаксичке свести односе се на прве две врсте језичког материјала и у даљој анализи су разложена на два дела: способност граматичког суђења која је укључивала први описани аспект и способност граматичке корекције која је укључивала остала три аспекта (способност лоцирања и разумевања грешке и исправку).

Варијабла синтаксичке свести на (не)синонимним паровима реченица била је разложена на способност суђења о (не)синонимичности исказа и способности да се (не)синонимичност разуме. То значи да су испитаници кадри да приликом процене исказа схвате да је (не)синонимичност заснована на граматичкој структури реченице а да истовремено узму у обзир и значење реченице.

Одговори испитаника су оцењивани тако што је за успешно суђење и лоцирање грешке испитаник добијао оцену 1 а за неуспешно 0, док је за разумевање грешке и исправку могао бити оцењен са 0,1 или 2, у зависности од квалитета одговора на прве две врсте језичког материјала. На (не) синонимним реченичким паровима испитаници су могли добити оцену 1 на суђењу, као и на објашњењу суђења, или 0 ако су неуспешни у овим задацима.

Уколико, на пример, испитаник процени да реченица *Мама се играло са луткама* није тачна, сама коректна процена не говори о постојању аспекта граматичког суђења. Ако, пак, исправно лоцира грешку (играло), објасни је (неправилно употребљен род) и исправи у граматички коректну *Мама се играла са луткама*, то значи да испитаник има развијену способност граматичке корекције, односно синтаксичку свест. Нека деца одбијају ову реченицу уз објашњење да се *маме не играју са луткама, већ девојчице*, што показује да суде на основу искуственог критеријума и немају развијену синтаксичку свест. Даље, ако испитаник, на пример, одбије реченицу *Удари друга*, која је граматички коректна, то значи да се приликом извођења

суђења о прихватљивости реченице руководи критеријумом аморалности (често објашњење је да *није лепо ударати друга, већ му треба помоћи*). Реченицу *Пас пева кост одбацује велики број испитаника уз објашњење да пас не пева кост него је једе*. То указује на постојање семантичког фактора (значења) приликом извођења суђења, који је често доминантан у односу на граматички и опредељује децу да одбаце граматички правилну реченицу. Некада се дешава да испитаник суди о прихватљивости реченице на основу њене глобалне прихватљивости, не узимајући у обзир ни лингвистичке ни семантичке факторе, па у том случају добија оцену 0 на свим варијаблама.

У даљој анализи одговори испитаника на првој групи језичког материјала сврстани су у категорије: свест о синтакси (СУМ СС), суђење на основу искуства (СУМ И), суђење на основу консеквенци (СУМ К) и суђење на основу значења (СУМ З). Прве четири реченице у инструменту биле су граматички правилне и показатељи свести о синтакси на њима дефинисале су варијаблу ГРТ СС. Реченице од редног броја 5. до 9. биле су граматички неправилне и дефинишу варијаблу ГРНТ СС.

Оцењивање одговора друге врсте језичког материјала рађено је по истом принципу. Ако дете процени да је реченица *Мачка је похвалила* неправилна, сматра се да је продуковало коректно суђење. Захтев за граматичком корекцијом указује на то да разлог одбацивања реченице може бити у томе што је семантички некоректна, што деца образлажу одговором да *мачке не причају и не могу да хвале* или зато што схватају да граматичка форма реченице захтева иза себе објекат и да недостаје *кога је похвалила*. Показатељи свести о синтакси одређују варијаблу ПРЕ СС, показатељи суђења на основу значења варијаблу ПРЕ З, постојање свести о синтакси на граматички тачним реченицама варијаблу ПРЕТ СС а на граматички нетачним варијаблу ПРЕ НТ СС.

На трећој врсти језичког материјала нека деца процењују да реченички пар: *Пре него што је отишао да се игра Никола је помогао тати; Никола је отишао да се игра па је помогао тати* не прича о истој ствари, што је адекватна процена, али разлоге овакве процене доносе уз објашњење да *Никола прво треба да помогне тати, па тек онда да оде да се игра*, што указује на суђење на основу семантичког фактора. Друга деца, пак, успевају да изврше анализу реченичког пара и на семантичком и на граматичком нивоу и процењују да је пар неправилан јер у једној реченици каже да је *Никола прво отишао да се игра*, а у другој *да је прво помогао тати*. На основу анализе одговора на варијаблама суђења и корекције, дефинисане су варијабле које указују на способност синтаксичке свести (ПАР СС) или суђење на основу значења (ПАР З).

Резултати

Утицај детерминаната на ефекте увежбавања синтаксичке свести на категоријама реченица: императив, ред речи, време, род и број

Резултати васпитљивости синтаксичке свести (Васић, 2005) показују да је експериментална група показала знатно побољшање након вежбе у суђењу на граматички тачним реченицама, суђењу на основу искуства и значења на првој врсти језичких задатака која је укључивала неправилан императив, ред речи, време, род и број. У даљем току је поступком мултипле регресионе анализе испитан утицај појединих детерминаната – интелигенција, пол и дужина похађања предшколске установе, на утврђено побољшање на зависним варијаблама синтаксичке свести. Резултати ће бити приказани у табели 1.

Табела 1. Утицај интелигенције, пола и дужине похађања предшколске установе на зависне варијабле

ВАРИЈАБЛЕ	ГРТ ССР				СУМ ИР				СУМ ЗР			
	Б	СЕ	Т	П	Б	СЕ	т	П	Б	СЕ	т	п
TIQ	0.513	0.260	1.974	0.050	-0.174	0.193	-0.905	0.367	-0.437	0.231	-1.891	0.060
VIQ	-0.241	0.131	-1.838	0.068	0.053	0.097	0.544	0.587	0.237	0.117	2.029	0.044
MIQ	-0.194	0.135	-1.437	0.152	0.052	0.100	0.516	0.606	0.179	0.120	1.493	0.137
ГРУПА	0.892	0.258	3.461	0.001	-0.562	0.191	-2.937	0.004	-1.542	0.229	-6.733	0.000
ПОЛ	0.546	0.263	2.079	0.039	-0.440	0.195	-2.254	0.025	-0.144	0.234	-0.615	0.539
ПУ	-0.307	0.257	-1.193	0.234	0.252	0.191	1.323	0.187	0.256	0.228	1.120	0.264
ГРУПА*ПОЛ	-0.209	0.258	-0.812	0.418	0.054	0.191	0.280	0.780	0.148	0.229	0.645	0.519
ГРУПА*ПУ	-0.234	0.260	-0.899	0.370	-0.060	0.193	-0.311	0.756	-0.021	0.231	-0.090	0.929
ПОЛ*ПУ	-0.291	0.257	-1.133	0.258	-0.148	0.191	-0.774	0.440	0.198	0.228	0.869	0.386
ГРУПА*ПОЛ*ПУ	-0.030	0.257	-0.115	0.909	-0.127	0.191	-0.665	0.507	-0.064	0.228	-0.281	0.779

На основу резултата у табели 1. уочава се да се интелигенција показала значајном, и то TIQ (тотални коефицијент интелигенције) у односу на варијаблу ГРТ СС на нивоу поузданости од $p=0,050$ и VIQ (вербални коефицијент) у односу на варијаблу СУМ З на нивоу поузданости од $p=0,044$. То показује да је код деце која имају виши TIQ дошло до већег побољшања у процењивању граматички тачних реченица, док су деца са вишим VIQ имала мањи број суђења на основу значења у поновљеном мерењу, пошто је деловао експериментални третман. У односу на друге зависне варијабле, није утврђена значајна разлика у односу на интелигенцију испитаника.

Варијабла пол показала се значајном у односу на варијаблу ГРТ СС на нивоу поузданости од $p=0,039$ и варијаблу СУМ И на нивоу поузданости од $p=0,025$. Вредности аритметичких средина показују да је након вежбе просечно постигнуће девојчица на граматички тачним реченицама било знатно веће у односу на просечно постигнуће дечака (АС=16,429 за девојчице; АС=14,627 за дечаке). Девојчице, такође, доносе знатно мањи број суђења на основу искуства после вежбе (АС =1,061 за девојчице; АС= 2,392 за дечаке).²

Дужина похађања предшколске установе није се показала значајном у односу на посматране варијабле. Значајне разлике нису регистроване ни у једној приказаној интеракцији.

Утицај детерминаната на ефекте увежбавања синтаксичке свести на категорији прелазних и непрелазних глагола

Према резултатима (Васић, 2005), експериментални третман био је значајан у показатељима синтаксичке свести и суђењу на граматички тачним реченицама у нивовима реченица које су захтевале или нису захтевале објекат. Даље је постојао интерес да се утврди да ли увежбавање на овим зависним варијаблама зависи од појединих детерминаната. Поступком мултипле регресионе анализе испитан је утицај предиктор варијабли на критеријумске варијабле, а резултати су приказани у табели 2.

Резултати у табели 2. показују да варијабла пол значајно доприноси разликама у финалном мерењу на обе посматране варијабле ($p=0.001$ за варијаблу ПРЕ ССР; $p=0.036$ за варијаблу ПРЕТ ССР). Девојчице су знатно успешније после увежбавања од дечака и на варијабли ПРЕ ССР (АС=6,84 за девојчице; АС=5,28 за дечаке) и на варијабли ПРЕТ ССР (АС=3,39 за девојчице; АС=2,83 за дечаке). Интерактивни утицај пола и дужине похађања предшколске установе показао се значајним у односу на варијаблу ПРЕТ СС на нивоу поузданости од $p=0,031$. Девојчице које су похађале само припремни предшколски програм знатно боље су процењивале граматички правилне реченице у поновљеном мерењу од дечака који су похађали припремни предшколски програм (АС=3,490 за девојчице; АС=2,542 за дечаке).

У суђењу на граматички тачним реченицама значајан је утицај пола и дужине похађања предшколске установе, који је интерактивног карактера. Анализирајући смер добијених разлика, уочава се знатно веће постигнуће девојчица, и то оних које су похађале само припремни предшколски програм (АС=3,49) у односу на дечаке који су похађали само припремни

² Испис дескриптивне статистике налази се у прилогу магистарске тезе

Детерминанте васпитљивости синтаксичке свести

предшколски програм (АС=2,54). Постигнућа девојчица и дечака који су више година ишли у целодневни боравак и у оквиру њега похађали предшколски програм не разликују се значајно, иако су и даље у корист девојчица (АС=3,29 и АС=3,09).

Интелигенција се ни у једном виду није показала значајном у односу на посматране варијабле друге групе језичког материјала.

Табела 2. Утицај интелигенције, пола и дужине похађања предшколске установе на зависне варијабле

ВАРИЈАБЛЕ	ПРЕ ССР				ПРЕТ ССР			
	Б	СЕ	Т	п	Б	СЕ	т	п
TIQ	0.241	0.160	1.508	0.133	0.087	0.086	1.009	0.314
VIQ	-0.086	0.081	-1.061	0.290	-0.026	0.044	-0.599	0.550
MIQ	-0.089	0.083	-1.072	0.285	-0.032	0.045	-0.709	0.479
ГРУПА	0.310	0.158	1.959	0.052	0.282	0.085	3.299	0.001
ПОЛ	0.557	0.162	3.447	0.001	0.184	0.087	2.109	0.036
ПУ	-0.013	0.158	-0.083	0.934	-0.058	0.085	-0.676	0.500
ГРУПА*ПОЛ	-0.083	0.159	-0.521	0.603	-0.153	0.086	-1.794	0.074
ГРУПА*ПУ	-0.115	0.160	-0.721	0.472	-0.103	0.086	-1.200	0.232
ПОЛ*ПУ	0.264	0.158	1.674	0.096	0.185	0.085	2.176	0.031
ГРУПА*ПОЛ*ПУ	-0.106	0.158	-0.668	0.505	-0.005	0.085	-0.054	0.957

Утицај детерминаната на ефекте увежбавања синтаксичке свести на (не)синонимним паровима реченица

После увежбавања експерименталне групе, регистрован је знатно већи број суђења на основу граматичке структуре и знатно мањи број суђења на основу семантике на (не)синонимним паровима реченица (Васић, 2005). Како би се утврдило да ли увежбавање зависи од утицаја појединих детерминаната, и овде је примењен поступак мултипле регресионе анализе којим се утврђује утицај предиктора на критеријумске варијабле синтаксичке свести. Резултати су приказани у табели 3.

Анализа резултата у табели 3. указује на значајан утицај дужине похађања предшколске установе у интеракцији с групом (ГРУПА*ПУ). Највећи просечни скор имају деца која су подвргнута експерименталном

третману и ишла су више година у целодневни боравак (АС=3,71), затим деца која нису вежбала али су ишла више година у целодневни боравак (АС=2,36), деца која су припадала експерименталној групи и похађала су само припремни предшколски програм (АС=2,13) и, на крају, деца која су припадала контролној групи и похађала су само припремни предшколски програм (АС=1,93). Јасно се види да је у способности синтаксичке свести мерене (не)синонимним паровима реченица значајан утицај, осим систематске вежбе, имала и дужина похађања предшколске установе.

Пол и интелигенција испитаника не доприносе значајним разликама у финалном мерењу.

Табела 3. Утицај интелигенције, пола и дужине похађања предшколске установе на зависне варијабле

ВАРИЈАБЛЕ	ПАР ССР				ПАР ЗР			
	Б	СЕ	Т	п	Б	СЕ	т	п
TIQ	0.114	0.198	0.579	0.564	0.127	0.098	1.299	0.196
VIQ	0.025	0.100	0.249	0.804	-0.076	0.049	-1.529	0.128
MIQ	-0.053	0.103	-0.514	0.608	-0.065	0.051	-1.273	0.205
ГРУПА	0.390	0.196	1.990	0.048	-0.253	0.097	-2.604	0.010
ПОЛ	0.072	0.201	0.358	0.721	-0.164	0.100	-1.646	0.101
ПУ	-0.368	0.197	-1.871	0.063	0.144	0.098	1.472	0.143
ГРУПА*ПОЛ	0.041	0.197	0.206	0.837	0.059	0.098	0.607	0.544
ГРУПА*ПУ	-0.384	0.197	-1.945	0.053	0.009	0.098	0.089	0.929
ПОЛ*ПУ	0.278	0.197	1.413	0.159	-0.058	0.098	-0.598	0.551
ГРУПА*ПОЛ*ПУ	0.064	0.196	0.325	0.745	-0.070	0.097	-0.716	0.475

Дискусија и закључак

Иако је било очекивано да ће деца више интелигенције показати веће побољшање од деце ниже интелигенције, односно да ће експериментални третман на њих имати више ефекта, добијени резултати наводе да се постављена хипотеза прихвати само за варијабле ГРТ СС и СУМ 3. Квалитативна анализа одговора испитаника у иницијалном и финалном мерењу у односу на њихов квоцијент интелигенције показује да је код деце више интелигенције дошло до побољшања које није значајно јер су њихови одговори и у иницијалном мерењу били у великој мери исправни. Ипак је

уочена тенденција да интелигентнији испитаници лакше и брже схватају аналогију вежби и тестовног материјала и да су способни да промене дирекцију у мишљењу. То је нарочито примећено код (не)синонимних парова где процењивање реченица укључује сложеније когнитивне операције. Ипак, значајно је да је и код деце ниже интелигенције дошло до побољшања након експерименталног третмана, што показује да је могуће вршити систематско вежбање синтаксичке свести и очекивати побољшање у овој језичкој способности, независно од интелигенције детета. У осмишљавању и задавању вежби требало би водити рачуна да се вежбе прилагоде когнитивном нивоу функционисања детета и да подстичу развој синтаксичке свести у зони наредног развоја (Виготски, 1996).

Већу добит од вежбе, као што је било и очекивано, имале су девојчице јер су пре свега пријемчивије за вербални материјал којим су засићени експериментални задаци и имају боље развијене вербалне способности. Вероватно су и неке црте личности које одликују девојчице (пажљивије су приликом праћења инструкције и упорније у вежбању) допринеле да остваре значајније побољшање у односу на дечаке на варијаблама ГРТ СС, СУМ И, ПРЕ СС, ПРЕТ СС. Интересантно је да се на категорији (не)синонимних парова није појавила значајна разлика по полу. Претпоставка је да су задаци те категорије више засићени неким менталним операцијама у којима су дечаци равноправни са девојчицама.

Дужина похађања предшколске установе показала се значајном у интеракцији са полом испитаника на варијабли ПРЕ Т СС, и то у корист девојчица које су похађале само припремни предшколски програм у односу на дечаке који су похађали исти програм. Између девојчица и дечака који су више година ишли у целодневни боравак није утврђена статистички значајна разлика на овој варијабли. Изгледа да је дужа изложеност утицајима раног формалног образовања утицала да се разлике међу половима у испитиваној способности изгубе. Девојчице које су похађале само припремни предшколски програм биле су изгледа у односу на дечаке пријемчивије за вежбу, можда баш због поменутих разлика у примарним способностима и цртама личности. У односу на варијаблу ПАР СС показало се да је значајан интерактивни утицај групе и пола. Интересантно је да су деца која су више година ишла у целодневни боравак а нису вежбала показала веће побољшање од деце која су похађала само припремни предшколски програм и вежбала су, што доказује да је утицај дуготрајног раног формалног образовања значајан, односно да се синтаксичка свест мерена задацима синонимије може систематски васпитавати. Ако се узме у обзир да се током вишегодишњег похађања целодневног боравака деца у дужем временском периоду уче усвајању просторних односа и временских одредница него деца која похађају

само припремни предшколски програм, јасно је да је код првих дошло до значајнијег трансфера на тестовни материјал у односу на друге.

Добијени налази упућују на неопходност разрађивања система вежби које су конципиране за потребе истраживања. Ако би се у сарадњи са васпитачима из праксе вежбе допуниле и прилагодили водећи рачуна о полним разликама и разликама у когнитивном функционисању деце истог узраста, и систематски примењивале у оквиру припремног предшколског програма, могло би се очекивати да би се код деце узраста од шест до седам година више развила синтаксичка свест и на тај начин извршила значајна припрема за процес описмењавања и даљег школовања. Будућа истраживања требала би да дају прецизније одговоре на питања колико дуго и у ком периоду је потребно увежбавати синтаксичку свест како би ефекти увежбавана били дуготрајни. Истраживање развојног тока синтаксичке свести (Васић, 1998) показало је да је предшколски узраст критични период за развој синтаксичке свести, али остаје отворено питање да ли би и на ранијим узрастима требало почети са увежбавањем, као и да ли оно треба да се настави у првим годинама школовања.

Литература

- Bialystok, E. (1986): Factors in growth of linguistic awareness, *Child Development*, 57, 498-510.
- Биро, М. (1997): *Приручник за Ревиск*, Ревидирана верзија, Упутство за задавање и норме, Београд: Центар за примењену психологију Друштва психолога Србије.
- Blackmore, A.M., Prett, C., Dewsbury, A. (1995): The use of props in a syntactic awareness task, *Child Language*, 22, 405-421.
- De Villiers, P.A., De Villiers, J.G. (1972): Early judgments of semantic and syntactic acceptability by children, *Journal of Psycholinguistic Research*, 1, 299-310.
- Gleitman, L.R., Gleitman, H., Shipley, E.F. (1972): The emergence of the child as grammarian, *Cognition*, 1, 137-164.
- Gombert, J.E. (1992): *Metalinguistic Development*, Harvester Wheatsheaf, New York, London, Toronto, Sydney, Tokyo, Singapore.
- Hakes, D.T. (1980): *The Development of Metalinguistic Abilities in Children*, Springer-Verlag: Berlin, Heidelberg, New York.
- Коцопељић, Ј. (2008): *Метајезички аспекти зрелости за полазак у школу*, Савез педагошких друштава Војводине, Нови Сад.
- Tunmer, W.E., Bowey, J.A. (1984): Metalinguistic awareness and reading acquisition, u Tunmer, W.E., Pratt, C., Herriman, M.L. (eds.) *Metalinguistic Awareness in Children*, Berlin: Springer-Verlag.
- Tunmer, W.E., Grive, R. (1984): Syntactic awareness in children, u Tunmer, W.E., Pratt, C., Herriman, M.L. (eds.) *Metalinguistic Awareness in Children*, Berlin: Springer-Verlag.
- Tunmer, W.E., Pratt, C., Herriman, M.L. (1984): *Metalinguistic Awareness in Children*, Springer-Verlag, Berlin, Heidelberg, New York, Tokyo.

Детерминанте васпитљивости синтаксичке свести

- Васић, М. (1998): Развојни ток и неке детерминанте синтаксичке свести код деце узраста 5-9 година, Дипломски рад одбрањен на Филозофском факултету у Новом Саду.
- Васић, М. (2005): *Васпитљивост синтаксичке свести*, Магистарска теза одбрањена на Филозофском факултету у Новом Саду
- Виготски, Л.С. (1996): *Мишљење и говор*, Београд, Нолит.

Подаци о аутору

*Мр Мирјана Николић, магистар психолошких наука, запослена на
Високој школи струковних студија за образовање васпитача у Сремској
Митровици у звању предавач психолошке групе проблема.
E-mail: zeri @ inffo.net*